

SEHEMU A (Alama 15)

ZOEZI I: INSHA

1. Jadili umuhimu wa teknolojia katika maisha ya vijana leo.

Teknolojia imebadilisha pakubwa maisha ya vijana katika karne ya 21, ikileta fursa nyingi na changamoto kadhaa. Umuhimu wake hauwezi kupuuzwa, kwani inagusa takribani kila nyanja ya maisha yao.

Kwanza, **teknolojia imeboresha upatikanaji wa elimu na habari**. Vijana wanaweza kupata rasilimali nyingi za kujifunza mtandaoni, kuanzia masomo ya video, makala, hadi vitabu pepe. Hii inawawezesha kujifunza mambo mapya, kufanya utafiti, na kuboresha ujuzi wao kwa urahisi zaidi kuliko hapo awali. Programu za kujifunza mtandaoni na majukwaa ya masomo zimewafungulia milango ya ujuzi kutoka kote ulimwengu.

Pili, **teknolojia ni chombo muhimu cha mawasiliano na kuunganisha watu**. Mitandao ya kijamii, programu za kutuma ujumbe wa papo hapo, na barua pepe zimewezesha vijana kuwasiliana na marafiki na familia kote ulimwenguni. Hii inawapa fursa ya kubadilishana mawazo, kujenga jumuiya, na kudumisha uhusiano, bila kujali umbali. Hali hii imeimarisha uhusiano na pia kuwapa uwezo wa kujifunza tamaduni mbalimbali.

Tatu, **teknolojia inatoa fursa za kiuchumi na ajira**. Vijana wengi wanatumia majukwaa ya kidijitali kuanzisha biashara zao, kuuza bidhaa na huduma, au hata kujijiri kama waandishi huru, wabunifu wa picha, au wataalamu wa mitandao ya kijamii. Hii inawapa uhuru wa kifedha na kuwapunguzia utegemezi wa ajira rasmi, ambayo mara nyingi ni ngumu kupata.

Nne, **teknolojia inakuza ubunifu na uvumbuzi**. Programu za kuhariri picha na video, ala za muziki za kidijitali, na majukwaa ya kuunda michezo ya video zimewezesha vijana kuelezea ubunifu wao kwa njia mbalimbali. Hii inawapa fursa ya kuunda na kushiriki kazi zao na ulimwengu, hivyo kukuza vipaji vyao na kuchochea uvumbuzi.

Hata hivyo, ni muhimu kutambua kuwa teknolojia inaweza pia kuwa na pande zake za giza. Matumizi mabaya yanaweza kusababisha uraibu, kuathiri afya ya akili, au kuwafichua vijana kwa maudhui hatarishi. Kwa hiyo, ni muhimu kwa vijana kutumia teknolojia kwa busara na kwa uwajibikaji ili kunufaika na fursa zake nyingi huku wakiepuka hatari zinazoweza kutokea. Kwa ujumla, umuhimu wa teknolojia katika maisha ya vijana leo ni mkubwa na unazidi kukua kila kukicha.

SEHEMU B (Alama 35)

ZOEZI II: FASIHI SIMULIZI (Alama 10)

2. Soma hadithi ifuatayo kisha ujibu maswali.

(a) Bainisha kipera cha hadithi hii na utoe sababu moja kutokana na dondoo. (Alama 2)

- **Kipera:** Hekaya/Ngano

- **Sababu:** Hadithi inahusu wanyama (Mfalme Baridi ana tabia za kibinadamu - uchoyo, kupenda kusifiwa, kukasirika), ina mafunzo ya kimaadili (uchoyo ni mbaya, shukrani ni muhimu), na inaanza kwa maneno ya utangulizi ya hadithi za kale ("Hapo zamani za kale...").

(b) Eleza sifa mbili za Mfalme Baridi kabla ya kukutana na Nanjala. (Alama 2)

- **Mchoyo:** Alikuwa na kisima kirefu kilichojaa maji safi lakini alikizuia watu wengine wasichote, hata wakati watu waliteseka kwa ukame.
- **Hakujali shida za watu wake:** Licha ya ukame na mateso ya watu wake kutokana na ukosefu wa maji, Mfalme hakujali na hakuwasaidia.

(c) Eleza mbinu mbili za lugha zilizotumiwa katika hadithi hii. (Alama 2)

- **Taswira (Mifano ya picha):** Maneno yanatumika kuunda picha akilini mwa msomaji, mfano, "Nanjala aliumia sana kuona wanawake wenzake na watoto wakiteseka." na "Mfalme Baridi alibaki kimya, akitafakari maneno ya Nanjala."
- **Dialogi (Mazungumzo):** Wahusika wanazungumza moja kwa moja, mfano, "Mfalme wetu mkuu, nimesikia kuwa wewe ni mkarimu sana..." na "Umenidanganya! Hizi si zawadi za thamani!" Hii inafanya hadithi iwe hai na yenye mvuto.

(d) Hadithi hii inatupa mafunzo gani? Eleza mafunzo mawili. (Alama 2)

- **Uchoyo haufai:** Mfalme Baridi alikuwa mchoyo mwanzoni lakini mwisho wa hadithi alijutia tabia yake na kubadilika. Hii inafunza kuwa uchoyo huleta madhara na haifai.
- **Shukrani ni muhimu na ina thamani kubwa:** Hadithi inaonyesha kuwa shukrani za dhati kutoka moyoni zina thamani kubwa kuliko mali, kwani huleta baraka na huishi milele.

(e) Bainisha jukumu moja la fasihi simulizi linalojitokeza katika hadithi hii. (Alama 1)

- **Kufunza maadili:** Hadithi hii inafunza maadili mema kama vile umuhimu wa kutoa shukrani, na madhara ya uchoyo. Inahimiza ukarimu na kujali wengine.

(f) Taja tabia moja ya Nanjala inayostahili kuigwa. (Alama 1)

- **Ujasiri/Uwerevu/Ubunifu:** Nanjala alikuwa jasiri kumwendea Mfalme Baridi na mwenye akili nyingi kubuni njia ya kuwasaidia wanakijiji kupata maji kwa kutumia shukrani kama zawadi.

ZOEZI III: NOVELA (Alama 10)

3. Soma sehemu ifuatayo ya novela kisha ujibu maswali.

(a) Eleza aina mbili za mandhari zinazojitokeza katika dondoo hili. (Alama 2)

- **Mandhari ya Kijiografia/Mahali:** Kijiji cha Mwangaza kimetajwa, pamoja na milima ya mbali. Mazingira ya utulivu, harufu ya udongo wa mvua na mimea ya porini yanaonyesha mandhari ya vijijini.
- **Mandhari ya Kiuchumi/Kijamii:** Mandhari ya kilimo inajitokeza kupitia mawazo ya Mzee Juma kuhusu Zawadi kubaki kijijini kusaidia katika shughuli za kilimo. Pia kuna mandhari ya mabadiliko ya maisha kutoka vijijini kwenda mijini na athari zake.

(b) Bainisha sifa mbili za Mzee Juma kama zinavyojitokeza katika dondoo hili. (Alama 2)

- **Mwenye hekima/Mwenye utamaduni:** Anajali mila na desturi za mababu zao na anahisi vijana hawaziheshimu tena. Anajaribu kumsihi binti yake kubaki kijijini na kufuata njia za kijijini.
- **Mwenye wasiwasi/Mwenye kuhofia:** Anahisi mtafaruku kutokana na mabadiliko ya ulimwengu na anahofia hatari za maisha ya mjini kwa binti yake. Wasiwasi wake unaongezeka kila siku baada ya kupokea ujumbe kutoka kwa Zawadi.

(c) Fafanua masuala mawili ya kijamii yaliyoshughulikiwa katika dondoo hili. (Alama 2)

- **Mgogoro wa vizazi/Mabadiliko ya kijamii:** Kuna tofauti kubwa kati ya mawazo ya Mzee Juma (yanayowakilisha mila na desturi) na mawazo ya Zawadi (yanayowakilisha usasa na fursa za mjini). Vijana wanatafuta maisha tofauti na yale yaliyotarajiwa na wazee.
- **Uhamiaji kutoka vijijini kwenda mijini:** Zawadi anaondoka kijijini kwenda mjini kutafuta fursa, jambo ambalo linaashiria tatizo kubwa la uhamiaji wa vijana kutoka maeneo ya vijijini kwenda mijini wakitafuta maisha bora, mara nyingi bila kujua hatari zinazowakabili.

(d) Eleza mbinu mbili za lugha zilizotumiwa na athari zake. (Alama 2)

- **Taswira (Imagery):** Mfano, "jua lilivyokuwa likizama nyuma ya milima ya mbali," "harufu ya udongo wa mvua na mimea ya porini." **Athari:** Huunda picha wazi akilini mwa msomaji, na kumsaidia msomaji kujisikia kama yuko kwenye mandhari husika, na kuelewa hisia za Mzee Juma.
- **Methali/Semi (Implicit):** Ingawa si methali kamili, kauli kama "hekima ya wazee bado ilikuwa na nafasi katika ulimwengu huu mpya?" inaleta swali la kimaadili na kijamii kuhusu nafasi ya hekima ya jadi katika jamii inayobadilika. **Athari:** Huchochea fikra za msomaji kuhusu mada pana zaidi ya hadithi, na kuipa dondoo uzito wa kimaadili.

(e) Taja na ueleze jinsi utamaduni unavyoathiri maamuzi katika dondoo hili. (Alama 2)

- **Athari:** Utamaduni unaathiri maamuzi kupitia matarajio ya Mzee Juma kwa binti yake Zawadi. Mzee Juma anatarajia Zawadi abaki kijijini na kusaidia katika shughuli za kilimo au kuolewa na kijana mwema wa kijijini kama ilivyotarajiwa kulingana na mila. Matarajio haya yaliathiriwa na utamaduni wake. Zawadi, hata hivyo, anaamua kufuata fursa za mjini, akipingana na matarajio hayo ya kimila.

ZOEZI LA IV: TAMTHILIA (Alama 10)

4. Soma sehemu ifuatayo ya tamthilia kisha ujibu maswali.

(a) Bainisha aina ya tamthilia hii kwa kuzingatia dondoo hili. (Alama 1)

- **Tamthilia ya kijamii/Majadiliano:** Inashughulikia masuala halisi ya kijamii yanayokabili familia na uhusiano ndani ya nyumba, kama vile unyanyasaji wa kifamilia na ubaguzi wa kijinsia.

(b) Eleza sifa mbili za mhusika Ruhusa kama zinavyojitokeza katika dondoo. (Alama 2)

- **Mvivu/Mzembe:** Anakataa kumsaidia mdogo wake Dawa kazi za nyumbani na anataka kupumzika tu baada ya kufunga shule, akitumia muda wake kuangalia runinga na kucheza simu.
- **Mnyanyasaji/Dhalimu:** Anamnyanyasa mdogo wake kimaneno na kisaikolojia, akimlaumu kuwa kazi za nyumbani ni zake kwa kuwa yeye ni wa kike na kumtisha asipomjibu vibaya.

(c) Fafanua umuhimu wa maelezo ya jukwaa yaliyoandikwa kwa herufi za mlazo (italiki) katika dondoo hili. (Alama 2)

- **Kutoa maelekezo ya vitendo na hisia za wahusika:** Maelezo ya jukwaa kama (*Kwa sauti ya chini, yenye unyonge*), (*Bila kumtazama, macho yakiwa runingani*), na (*Machoni mwa machozi*) humsaidia msomaji au muigizaji kuelewa jinsi mhusika anavyotakiwa kuigiza au kuhisi, hivyo kuongeza uhalisia wa tamthilia.
- **Kujenga mandhari na kuonyesha mazingira:** Maelezo kama (*Nyumbani kwa familia ya bwana tare. Kunguja jioni. Ruhusa, mwanafunzi wa kidato cha tatu, amekaa chumba cha mazungumzo, anakaa kwenye sofa akiangalia runinga huku akicheza simu ya mkononi.*) yanaeleza mahali na muda wa tukio, na kusaidia msomaji kuona picha kamili ya jukwaa.

(d) Masuala gani ya kijamii yameshughulikiwa katika dondoo hili? Eleza mawili. (Alama 4)

- **Unyanyasaji wa kifamilia (hasa kwa watoto):** Ruhusa anamnyanyasa Dawa kimaneno na kumfanya afanye kazi zote za nyumbani peke yake, licha ya Dawa kuwa na kazi za shule. Hii inaonyesha jinsi watoto wadogo, hasa wa kike, wanavyonyanyaswa ndani ya familia.

- **Ubaguzi wa kijinsia/Majukumu ya kijinsia:** Ruhusa anamwambia Dawa, "Si nilikwambia wewe ndiye wa kike, kazi za nyumbani ni zako! Tafuta jiko." Hii inaonyesha ubaguzi wa kijinsia ambapo kazi za nyumbani zinaonwa kuwa za wanawake tu, jambo linaloweza kuathiri masomo na maisha ya wasichana.

(e) Nini kinaweza kumfanyikia Dawa baadaye kulingana na dondoo hili? (Alama 1)

- Dawa anaweza kuendelea kuteseka kisaikolojia na kimwili, kukosa muda wa kusoma na kufanya kazi za shule, na hatimaye, huenda akaanza kufeli shuleni au kupoteza ari ya masomo kutokana na unyanyasaji anaoupata kutoka kwa kaka yake.

ZOEZI V: USHAIRI (Alama 5)

5. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali

(a) Eleza ujumbe mkuu wa shairi hili. (Alama 2)

- Ujumbe mkuu wa shairi hili ni kuwa **matendo mabaya na tabia mbaya huleta majuto mwishoni**. Mshairi anaonya kuwa dunia ni duara na matendo yetu yaturudia, akisisitiza kuwa chuki na tabia za udanganyifu hatimaye huleta majuto kwa wale wanaozifanya.

(b) Bainisha mbinu mbili za lugha zilizotumiwa katika shairi hili. (Alama 2)

- **Methali/Misemo:** Mfano, "Dunia duara," inawakilisha methali maarufu inayomaanisha matendo hurejea kwa mtenda.
- **Taswira:** Mfano, "Wapanda miti, ya chuki uani, Wadumaza kati, upendo moyoni." Huunda picha ya watu wanavyoeneza chuki na kuzuia upendo mioyoni mwao.

(c) Taja na ueleze aina moja ya urari wa sauti katika shairi hili. (Alama 1)

- **Mwisho wa Ubeti (Urari wa Vokali/Konsonanti):** Kila ubeti unaishia na silabi 'a' katika 'wajutia'. Kwa mfano, "Mwisho wajutia." Huu ni urari wa sauti unaojirudia mwishoni mwa kila ubeti, na unafanya shairi liwe na mtiririko mzuri na la kumpendeza kusoma

HUU NDIO UKURASA WA MWISHO ULIOPIGWA CHAPA.